

ABDURAU FİTRAT

Özbek Yazarı, Bilim ve Devlet Adamı

Türkiye Türkçesine Aktaran:

AYHAN ÇELİKBA Y

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi,
İletişim Fakültesi

ABDURAU FİTRAT

(1886 – 1938)

1886-1938 yılları arasında yaşayan Özbek yazarı, bilim ve devlet adamıdır. Genç Buharalılar hareketinin teşkilatçılarından biri olup Buhara’da demokratik cumhuriyete geçmek için yapılan harekette yer almıştır. 1920 yılında Eğitim Bakanı olmuş, 1924 yılında profesör unvanı almıştır. Edebiyatın hemen hemen her sahasında eserler yazmıştır. 1900-1910 yılları arasında yazdığı deneme ve şiirleri ceditçilik açısından yazılmış olup, feodal düzenleri tenkit etmiş, toplumu demokratikleşmeye çağırmış, eğitimciliğin amaçlarını ortaya koymuştur.

Yazarın çeşitli kıssa, hikâye, tarihi drama eserleri olduğu gibi, gazetecilik, eleştiri, edebiyat bilimi, dil bilimi meseleleri, müzik tarihi, kuramı ve uygulaması üzerine birçok eseri mevcuttur.

DİLİMİZ*

Dünyanın en zengin, en bahtsız dili hangi dildir? Bilir misiniz? Türkçe!** Şairlik etmek istemiyorum, sözün doğrusu budur! Dünyanın en zengin dili Türkçedir, en bahtsız dili yine aynen Türkçedir. Zenginlerin bahtsızlığı, Sovyet Hükümeti döneminde olan bir iştir. Bundan önce bahtlıydılar, diyenler dilimizin halini bilmeden konuşurlar.

Bir dilin zenginliği, o dildeki kelimelerin çokluğu (kesret-i kelimat), türetme zenginliği (vus’at-ı iştikak), dil bilgisi olgunluğu (mükemmeliyet-i kavaid) ile olur.

*Bu makale, Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı tarafından 1996 yılında Taşkent’te yayımlanan “*Abdurauf Fitrat – Çin Seviş*” isimli kitaptan alınmıştır.

**Doğu Türklüğünün bir temsilcisi olan yazarın, 12 Haziran 1919 tarihinde İştirakiyun Gazetesi’nin 132. sayısında yayımlanan bu makalesinde bütün Türk lehçelerini kapsayacak şekilde baştan sona Özbekçe örneklerle “*Türkçe*” terimini kullanarak Türkçenin o günkü genel durumunu ortaya koyması ve çıkış yolları araması dikkat çekici bir husustur (Aktaran).

Türkçede kelime çokluğu mevcut mu (Arapçılarımız gibi söyleyecek olursak, kesret-i kelimat mevcut mu)? Bu söz bugün değil, birkaç yüzyıl önce ortaya çıkmış ve Nevâî'nin "Muhakemetü'l-lugateyn" isimli kitabında cevabını almıştır. Nevâî'nin "Muhakemetü'l-lugateyn" isimli kitabı Türkçenin zenginliğini açıkça göstermese de, Türkçede kelime çokluğunu iyi bir şekilde bildirmektedir. Nevâî sadece "yığlamaq (ağlamak)"ın türlerini gösteren Türkçe kelimelerden şu kadarını yazar: "*ıñrämäk, sıñrämäk, inçkirmäk, yığlamaq, yığlamsınmaq, ökirmäk, sıqtamaq.*

İşte size bir hadisenin yedi türü için yedi ad ki, aralarında ince farklar vardır. Türkçede bu durum az değildir. Arapça *nufuz, murur, ubur*; bu konuda Türkçemizde *ötmäk, keçmäk, aşmaq, ırtanmaq* vardır. Arapça *kaid, taläb, azm, ämäl* karşısında Türkçe *tiläk, istav, arğan* vardır. Arapça *zarf* yerine Türkçe *idiş* vardır, *savut* vardır. Arapça *fayda, mänfaat* yerine, Türkçe *tasih* vardır, *ünüm* vardır. Arapça *qalb* yerine Türkçe *yüräk* ile *köñül*, Arapça *sadr* için Türkçe *köks* ve *kökräk* vardır. Türkçe sözlük yazmak istediğimden Türkçe kelime hazinesi konusunda bundan daha fazlasını yazamayacağım. Sözü kelimenin Türkçede türetme zenginliği (yani vus'at-ı iştikak)ne getiriyorum. "İlim" işinin Türkçesinden türetilen (iştirak edilen) sözler şunlardır: *bil, bilär, biläcäk, bilgusi, bilgäy, bilsä, bilsäçi, biläy, bilädir, bildi, bilibdir, bilgän, bilmiş, bilä başladı, bilä yazdı, bilä aldı, bilä turdı, bilä berdi, bilib, bilgäç, bilgäli, bilmäk, bilis; biluv, bilmav; bilim, bilgi, bilik, bilikli, bilgüvçi, bilmäkçi, bilgür, bilmägün, bilmägän, bilmäy, bilimsiz, bilmäs, bilmäslik.*

İşte size sadece fiillerden 13 fiil, birleşik fiillerden 6 fiil. Birleşik fiillerden her birinin buyruğu, olumlu şekli, geleceği, şartı, hareket fiili var. 13x6=78 eder. Bunlara hal, zaman, sebep fiilleri eklenirse 81 tane olur. Buna isim ve sıfat yazılan 16 eklendiğinde 99 kelime olur. Bu 99 tanesinde kelime kökü buyruktur (bil kelimesidir). Demek ki, Türkçede bir kökten 98 kelime türetilmiştir.

Şimdi dil bilgisi olgunluğuna (mükemmeliyet-i kavaide) bakalım.

Arap, Fars, Rus, Alman, Fransız dillerinden herhangi birinin dil bilgisi kitabını alıp bakarsak görürüz ki, bir kelime yapmak için bir kural yazılmış, bundan sonra bu kuralın dışında kalmış (istisna) kelimeler olarak dört beş kelime gösterilmiştir. Türkçe kelimelerde ise böyle bir söz bulunmaz. Uyumsuzluk (müstesnalık) durumları Türkçe dil bilgisinde asla yoktur. Dilimizin yüksek düzeyde de zenginliği, mükemmelliği anlaşıldı mı?

Şimdi sözü Türkçenin bahtsızlığına getiriyorum. Türk dili bunca zenginliği, bunca mükemmelliği ile bahtsızlıktan kurtulamamıştır. Türk dili dünyanın en bahtsız dilidir. Türkçenin bahtsızlığı Arap baskını ile başlamıştır. Araplar bastıkları ülkeye sadece hükümetlerini değil, dinlerini, tarzlarını da kabul ettirmişlerdi. Müslümanlığın temeli Kur'an ile Hadis'tir. Bunun için yeni Müslümanlar Arapça öğrenmeyi kendilerine vacip kabul ettiler, okudular,

öğrendiler, sevdiler. Bundan sonra Farsça ve Türkçe, Arapça baskısına girdi. Fars dilinin durumu iyice kötüleşti. Farmlar kendi dillerini attılar: Sadece kitaplarını değil, kendi yazışmalarını da Arapça yazmaya başladılar. Ama bu iş çok uzamadı. Fars dili bir silkinmeyle kendini Arap zincirinden kurtarabildi. Fars dilinin bu silkinışı İran şairi Firdevsî'nin çıkışıydı. Firdevsî Arapçılığa karşı kaynakayan, kızışan İranlı bir milletçiydi. Otuz yıl uğraştı, ünlü “Şahname” isimli kitabını yayımladı. “Şahname”yi yayımlamada Firdevsî'nin iki dileği vardı: 1) İran ulusunu Araptan soğutup İranlı duygusu vermek. 2) Arap dilini İran'dan sürüp çıkarmak. Bunun için “Şahname”nin her yerinde İranlıyı öven Firdevsî, Araplığa gelince:

*Zişiri şudur xordanu susimar,
Arabra ba coe rasidast kar
Ki taxtı Kayanra künad arzu,
Tuflu bar tu, çarxı gerdan, tuflu.*

diye haykırmıştır. Bu sözlerin Türkçesi şudur: “*Deve sütü ile yılan eti yemekten başka iş bilmeyen Arab'ın işi o dereceye varmış ki, İran imparatorlarının tahtını isterler.*”

Bu işe sebep olan felek, tüh sana, tüh”.

Yine bunun içindir ki, İran'da Arapça'nın hakim olduğu bir dönemde yazılan “Şahname”de Arapça sözler yok denecek kadar azdır. Firdevsî, bu iki dilek için bilerek, bilinçli bir şekilde işe giriştiğini bildirmek isteyip şöyle yazar:

*Base ranc burdam sali si,
Acam zinde kerdem be dini farsî,-*

demıştır. Türkçesi: “*Bu otuz yıl içinde çok çabaladım, İran'ı Farsça yazdığım şu kitapla dirilttim*”, demektir. Fars dili, böylece yakasını kurtarmış. Ama bizim bahtsız Türkçemiz bir Firdevsî yetiştirememiş.

Dünyanın en zengin dili olan Türkçemiz sadece Arapça bileğileriyle değil, Farsça tekmeleriyle dahi ezilmiştir. Gözlerimizi dört açıp bakalım, dünyanın en büyük hekimi olan İbni Sina Türk'tür. İkinci Aristo olarak adlandırılan Farabî Türk'tür. Arap dilini ebedî olarak diriltten Cevherî Türktür. “Vahdet-i vücud” felsefesinin imamlarından olan Celâleddin Rumî Türk'tür. Fars edebiyatının peygamberlerinden olan Nizamî dahi Türk'tür. Burada adları yazılı kimseler yalnız Türk ulusunun değil, bütün dünyanın yüce insanlarındandırlar. Ama Türk ulusu bunların eserlerinden faydalanamamış, belki kendilerini de iyi bir şekilde tanıyamamıştır. Bunlar bilgilerini Türkçe yazsaydılar, bugün Türk ulusunun durumu bir ihtimal başka türlü olurdu. Bahtsızlık bundan da fazla olur mu?! Türk oğlu Türk olan Sultan Gazneli Mahmut, Firdevsî'yi çağırıp, Türk ezilişini gösteren “Şahname”yi yazdıracağım diye her defasında bir altın vermiştir! Bu bahtsızlıktır ki, Türk oğlu olan Osmanlı hakanlarına kendi hislerini Farsça şiir ile

söylettirmiştir. Yine bu bahtsızlıktır ki, Kafkasya Türklerinin yakalarını tutmuş diye Fars dilinin hürmeti için onlara “seksen” yerine “heştat” dedirtmiştir.

Türkçe bahtsızdır. Bin yıldan beri ezile gelmiştir. Ancak, bitmemiştir. Bitmez, yaşamıştır, yaşar. Çünkü zengindir. Türkçe yaşamıştır. Yaşar, ama kendini Arap, Fars dillerinden kurtarabilir mi, kurtaramaz mı? Sözü buraya getirince, parmağımı yaranın köküne basmış oldum. Bu soruma iki türlü cevap geleceği bellidir. Evet, hayır. Şimdi şu “hayır” diyenler ile konuşalım. Bunlar derler ki, Türkçe Arap, Fars dillerinden kurtulamaz. Niçin? İşte delilleri: a) çünkü Arap, Fars dilleri zengindir. Bunun cevabını verdik ki, Türkçe de zengindir. Çünkü, bugünkü Türk dünyasının bilgili yüce yazarları bu yola girmiştir. Buna cevap verecekler ki, Türk dünyasının yüce hekimleri olan Farabî ile Ebu Ali kendi eserlerini Arapça yazmaya imza atmışlardı. Siz niçin onların yolundan ayrıldınız? Siz Ebu Ali’nin yolundan çıktığımızda, biz de sizin yolunuzdan çıkabiliriz. Çünkü dilimizde çok şeyin adı yoktur. Cevabımız, bu sözden maksadınız nedir? Bu çağda dilimizdeki Arap, Fars sözlerinin Türkçesi bulunmaz, demek istiyorsanız, sözünüz yanlıştır. Türkçeyi bilmiyormuşsunuz, öğrenin. Şu andaki sözlerimizdeki Arapça, Farsçalardan birçoğu için Türkçesi bulunmaz, dersiniz doğrudur. Bizim de onları çıkarmak istediğimiz yok. Onları alırız, ancak, kendimizin yaparız. Türkleştiririz. “*kaid*”nin Türkçesi yoktur. “*Sarf*”ın da Türkçesini bulamadık. İkisini de alırız. Ama, sizin gibi “*kavaid-i sarfiya*” demeyip, “*sarf kaideleri* (dil bilgisi kuralları)” deriz. b) çünkü bilimsel terimlerin Türkçesi yoktur.

Kim dedi bunu? *Şems*’in Türkçesi *güneş*’tir. *Kavakib*’in Türkçesi *yıldızlar*’dır. *Ma’yenor*’un Türkçesi *ateş*’tir. *Sahabi ma’ni-parlak bulut*. *Hendese-ölçü, hat-çizik* (çizgi). *Zaviye-burçak, puçmak* (köşe)tür. *Kevkebi zabita-turguvçi yıldızlar* (sabit yıldızlar). *Kevkebi züzeyib-quyruqlı yıldızlar* (kuyruklu yıldızlar)dır.

Doğru, birçok terimin Türkçesini bugüne kadar bulamadık, onları koruruz. Ama kendimizinki yaparak koruruz. Çünkü Türkçemiz kabadır, edebiyat dili değildir.

Söz buraya geldi mi, dayanmak elden gelmez?! Kabalık göstermek isteyerek deriz ki, siz ulusunuzu sevmiyorsunuz. Bunun için Türk ulusu ve Türk dilinin sizinle işi yoktur. Karşınızdaki kişiler bu sözü işitince oturmazlar, yapacaklarını yaparlar. Ben ulusumu canımdan çok seviyorum, derler. Bunların işte bu sözleri koftur. Düşünüzde siz bir kadını sevmişsinizdir, uğraşarak, iç çekerek güç bela evine girmişsinizdir. Yanına sokulduktan sonra yüzüne bakarak: “Ben sizi çok seviyorum, siz çok güzelsiniz. Ama şu gözünüz çok korkutucudur, onu çıkarıp atın, burnunuz kötü koku veriyor, onu kesip atın”, dersiniz, sevgiliniz olan kadın iki üç kötekleyip sizi kovmaz mı? Elbette kovar. Türk ulusunu seviyoruz, ama dili kabadır, musikisi tatsızdır, tarihi karanlıktır, diyenlerin de bir iki kötek yiyip kovulmaları gerekir. Ancak Türk dili bahtsızdır.

İştirakiyun Gazetesi, 12 Haziran 1919, Sayı.132.